

'אמרי ליה ואנא מגברא דלית ליה בעינא' – בתמיהה, הלא ממי שהכל שלו אני מבקש, ובידו להספיק לו ולחבריו (עפ"י שפת אמת).

(ע"ב) 'לא מפני שזה גדול מזה אלא שזה מעביר על מדותיו וזה אינו מעביר על מדותיו'. יש לתמוה, אם כן הרי רבי עקיבא גדול מרבי אליעזר בכך שהוא מעביר על מדותיו? וביאר הגר"י סלנטר: באמת לא היה הבדל בעצם המדות בין זה לזה, אלא רבי אליעזר היה מתלמידי בית שמאי (כמו שאמרו בירושלמי), הסוברים שדרך התורה היא כן, להתנהג בקפדנות, ואילו רבי עקיבא היה מתלמידי בית הלל שלדעתם דרך התורה להתנהג בענותנות, ולא היה זה גדול מזה [ולא היתה שום תביעה על רבי אליעזר כנגד מדותיו], ואף על פי כן רבי עקיבא נענה ולא רבי אליעזר, כיון שהקב"ה מתנהג עמו מדה כנגד מדה, וכיון שמעביר על מדותיו היה, נענה שלא משורת הדין (עפ"י שיחות מוסר לגר"ח שמואלביץ לח תשל"ב. [וע"ע משפט כהן צו]).
וראה הסבר נוסף בספר סידורו של שבת (עמ' 88), פרי צדיק (תצא טו), אוצר המלך לו:

'שבחו של צבור היכי דמי, אמר משיב הרוח ונשב זיקא, אמר מוריד הגשם ואתא מיטרא'. 'פירושו, כטעם טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע – פירושו, 'קריאה' נקרא שקורא לחבירו שיענהו, ו'דבור' היינו שלא לצורך ענייה, רק מדבר לפניו כמו דברי תורה, וכן ספור שבחיו של מקום. וכאשר הש"י מתפאר בשבחן של ישראל לו, מדה כנגד מדה זהו שבחן של צבור, ואז הם דברים הפועלים, דהיינו שהשבח אינו בדרך ספור דברים לבד, שזה אינו אצל הש"י, כי בדבר ה' שמים נעשו ודבורו של הש"י חשוב מעשה, ומאחר ששבחו של מקום שהוא שבחן של צבור היינו דבורן של ציבור כאילו הוא דבורו של מקום והדבור פועל ישועות, כי דבור הש"י אינו מהשפה ולחוץ רק בכל העולמות, ובעולם העשייה הוא במעשה...'.
(מתוך צדקת הצדיק רלו. וע"ע: ליקוטי מאמרים עמ' 137)

דף כו

'שאני בני מחווא דשכיחי בהו שכרות'. לכאורה היה אפשר להם לדחות אמירת ההלל למחרת – ומכאן מוכח שאין עושים כן אלא אומרים אותו רק ביום התענית, כשירדו גשמים מחמת תפילתם, שנהפך להם אותו יום ליום טוב, אבל למחרת היום אין אומרים הלל הגדול [בין אם ירדו גשמים ביום התענית ובין אם ירדו למחרת] (עפ"י רא"ה; שו"ת הרשב"א תלג; שו"ת מהר"ם חלאוה עג).
ואולם דעת הריטב"א שאם אי אפשר לומר את ההלל באותו יום – אומרים אותו למחרת. וכן אם ירדו גשמים למחרת – אומרים אותו. [ועוד כתב, כיון שאין מברכים על הלל זה, אין כאן חשש ברכה לבטלה ולכן אין לבטל את המנהג לאמרו].
עוד כתב הרשב"א (בתשובה קנב) שקרוב לומר שאפילו כבר קבלו עליהם תענית מבעוד יום, ובלייל התענית ירדו גשמים – אין אומרים הלל הגדול, שאין זו התחלת תענית.

– על מעמדם ואורח חייהם של בני מחווא, ע' במובא בשבת נט.

*

'לוי בן סיסי, באו הגייסות לעירו – נטל ספר תורה ועלה לראש הגג, אמר: רבון העולם, אין בטלית חדא מילה מן הדין ספר אורייתא – ייעלין לו. ואין לא – ייזלון לו. מיד אתבעון ולא אישתכחון (= אם בטלתי דבר אחד מספר התורה הזה – ייכנסו האויבים לעיר, ואם לאו – ילכו להם. מיד נדרשו ולא נמצאו). תלמידיה עבד בן, ייבשת ידיה ואזלון לון (תלמידו עשה כן. יבשה ידו והלכו להם). תלמיד תלמידיה עבד בן – לא יבשת ידיה ולא אזלון לון. לומר, שאין שוטה נפגע ולא בשר המת מרגיש באיזמל (מתוך ירושלמי ג,ח).

פרק רביעי

'הגיע זמן המשמר לעלות, כהנים ולוים עולים לירושלים וישאל שבאותו משמר מתכנסין לעריהן וקוראין במעשה בראשית...'. כאן, כמו במקומות אחרים, בולטת הזיקה שבין הקרבת קרבנות לתענית, שלכאורה תמוה אם הציבור היה זקוק לשלוחי ציבור שיהיו נוכחים בעזרה בשעת הקרבת הקרבן, מדוע תיקנו שגם בכל עיר ועיר יתכנסו אנשי אותו מעמד ויעמדו בתענית בתפלה ובתחנונים – ומכאן שיש יחס בין עמידה על הקרבן לתענית ותחנונים, משום שגם תענית מכפרת כקרבן וחלות כפרה אחת להם. [ובזה מובנת החובה לפשפש במעשי הציבור ולהחזירם בתשובה בתענית ציבור – כי הרי תענית ציבור מכפרת כקרבן. וכן מפורש בברכות (יז): 'רב ששת כי הוה יתיב בתעניתא בתר דמצלי אמר הכי: רבון העולמים, גלוי לפניך בזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבין ממנו אלא חלבו ודמו ומתכפר לו, ועכשיו ישבתי בתענית ונתמעט חלבי ודמי, יהר"מ שיהא חלבי ודמי שנתמעט כאילו הקרבתי לפניך על גבי המזבח ותרצני'] (עפ"י 'שעורים לזכר א"מ' ח"א עמ' פז. ע' גם בלבוש (תקסב, א) שנתן טעם לקבלת תענית בפה, לפי שהיא כקרבן שצריך מתחילה להקדישו לשמים).

'בשחרית במוסף ובמנחה נכנסין...'. אף על פי שאמרו בסמוך שאין מעמד כשיש קרבן מוסף – פרשו רש"י ורע"ב שלא אמרו כן אלא כלפי אלו שבירושלים, אבל אנשי מעמד שבשאר עיירות מתכנסים אף ביום שיש בו מוסף. ויש שאינם סוברים לחלק בכך ופרשו שאין הכוונה כאן לקרבן מוסף אלא לתפילה מיוחדת שהוסיפו בשביל הקרבנות, והיא הנקראת 'מוסף' (עפ"י שו"ת הר"י בן מגאש מח. וכן משמע ברמב"ם [וכן באר שיטתו בשפת אמת ע"ש]. וע' גם בלשון רבנו חננאל בגמרא, שקושית הגמרא 'מי איכא מוסף' מתייחסת רק על תעניות ולא על מעמדות. וערש"ש).

(ע"ב) 'ביום חתנתו זה מתן תורה. וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו'. רש"י מפרש 'מתן תורה' – ביום הכפורים שבו נתנו לוחות אחרונות. והוסיף רבי עובדיה מברטנורא שגם 'יום שמחת לבו' הוא יום הכפורים, שבו נתחנך בית המקדש. ואילו מהרש"א כתב, לפי ענינו נראה שעל חמשה עשר באב מדבר, שהטעמים לשמחתו (שיתבאר בגמרא להלן) תלויים בבנין המקדש. ובספר פרי צדיק (לט"ו באב, ב) כתב: 'והוא דוחק גדול (- פירוש הרע"ב) לומר שבנין בית המקדש מוסב על יום הכפורים שהיה רק בבית ראשון כדאיתא בתוס' יום טוב. וגם מהו הלשון שסיימו במשנה 'שיבנה

במהרה בימינו, הלא חינוך המקדש כבר היה ביום הכפורים בבית הראשון, ובהכרח לומר שהוא רק כדי לסיים בדבר טוב וגאולה וישועה. וגם לתימה למה לא חשבו במשנה היום-טוב של חג השבועות שבו היה עיקר מתן תורה, ועל ט"ו באב לא נאמר שום סמיכות במקרא.

אבל הנראה משטחיות המשנה שביום חתונתו חוזר על יום הכפורים שהוא זמן נתינת לוחות שניות כפירוש רש"י והרע"ב, אבל 'ביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה במהרה בימינו' חוזר על ט"ו באב, שבנין דלעתיד יהיה בט"ו באב. ומצינו סמיכות לזה בפסיקתא דאיתא שם מפני שבית המקדש הראשון נחרב במזל אריה – זה אב, ועל ידי אריה – זה נבוכדנצר, אף בית המקדש דלעת"ל יבוא אריה – זה הקב"ה, ויבנה את בית המקדש במזל אריה – זה אב. ובודאי המכוון על יום חמשה עשר באב [שהוא עיקר תקפו של החדש – ע' רס"ט לילה נג; דובר צדק ד' ד"ה ובשעה].

ומה שלא חשבו את חג השבועות ליום-טוב גדול, שהיה יום חתונתו שבו ניתנה תורה, הוא מפני שבלוחות הראשונות שהיה רק מצד אתערותא דלעילא בחינת תורה שבכתב, לא היה בזה עוד בירור שיתקיים, ולזה לא נקרא עוד יום חתונתו, רק דייקא על ידי הלוחות שניות שהוא מצד אתערותא דלתתא, והוא ענין התרבות תורה שבעל פה מצד המקבל כמאמר חז"ל (נדרים כב):... ולזה יתכנה העיקר לקרות יום חתונתו, שזהו עיקר חיתון של הזיווג, כמו שנכתב הנוסח בהכתובה 'וישלוטו בנכסיהון שוה בשוה' – היינו שיהיה שליטה להמקבל לעשות התורה שבעל-פה שהוא מצידו, כתורה שבכתב שהוא תורה מן השמים מצד המשפיע, וזה נגמר דייקא ביום הכפורים שניתנו בו לוחות אחרונות, ונקרא זאת 'יום חתונתו' בחינת אירוסין כנ"ל, וביום שמחת לבו זה בנין בית המקדש שיבנה ב"ב – שזה יהיה תכלית שלימות היחוד בקדש הקדשים על ידי הכרובים שפניהם איש אל אחיו, ונקרא 'חדר המטות' וכאמרם ז"ל מפני שהוא לפריין ורביין של ישראל'.

עוד על תאריך בנין בית המקדש שלעתיד – ע' בית יוסף ריש הלכות פסח, ממסכת סופרים; ילקוט שמעוני מלכים קפד; בני יששכר תשרי ה, ד חשון א, ב.

'שחרית ומוסף דכל יומא לא שכיח שכרות'. מכאן שאסור לסעוד סעודת קבע קודם מוסף כי אם טעימה בעלמא, ולכן אין לחוש לשכרות במוסף (עפ"י רא"ש בשם ר"ח; בית יוסף ועוד – או"ח רפ"ג, [והב"ח כתב שמן הדין אף אכילה מותרת. וע' קרבן נתנאל]; משנ"ב קכט סק"ג).

זוהאידינא מאי טעמא פרשי כהני ידיהו במנחתא דתעניתא, כיון דבסמוך לשקיעת החמה קא פרשי כתפלת נעילה דמיא'. כמה פוסקים נקטו להלכה שדוקא באופן זה, שמתפללים מנחה בסמוך לשקיעת החמה, נושאים כפיהם [ובשיעור 'סמוך' יש אומרים כדי מחצית השעה, ואפשר אף מזמן פלג המנחה ואילך]. ובחזון-איש מצדד לומר שכל שאין תפילה אחרת (נעילה) המפסקת בין מנחה לסוף היום, נקרא 'סמוך' ואפשר לישא כפיהם, ואפילו כשמתפלל בזמן מנחה גדולה. ואין כן דעת פוסקים אחרים (ע' שבת הלוי ח"ח כג. וכן הורה למעשה הגרשו"א עפ"י המנהג, שאין לשאת כפיהם בתענית אלא במנחה קטנה).

פירוש החזון-א' בגדר 'סמוך', לכאורה אינו אמור אלא לפירוש הר"ן שכתב שתעניות שיש בהן מנחה ונעילה, לעולם אין נושאים כפיהם במנחה, אבל הביא מהרמב"ן שאפילו באלו נושאים כפיהם במנחה. ולפי זה על כרחך הגדרת 'סמוך לשקיעה' היינו סמוך בזמן. [ולכאורה יש לדייק כן מדברי התוס', מכך שנתנו טעם שאין נושאים כפיהם במנחת יוהכ"פ משום שמתפללים בעוד יום גדול, הא אילו מתפללים מאוחר, אעפ"י שיש נעילה אחריה – היו נושאים כפיהם].

וכבר כתבו הראשונים שאין נוהגים (בספרד) בתפילת נעילה בתעניות צבור, ולא רק בארבע צומות שהם משום אבלות, אלא אף בתעניות שקובעים על עצירת גשמים וכד' אין בהן אלא כחומר שלש תעניות ראשונות שאין בהן נעילה (ער"ן). ויש לדקדק כן מלשון רבנו חננאל. ויש חולקים. (עריטב"א, ר"י מלוניל ועוד).

ועוד דנו אחרונים, בזמננו שרגילים להתפלל מנחה בכל יום סמוך לשקיעה, שמא אין הכר בין מנחה של תענית למנחה של שאר ימים ואין לישא כפים בתענית במנחה. אך אפשר שאין לנו אלא מה שהוזכר בגמרא ואין הדבר משתנה. (ויש להוסיף טעם, שכהיום לא שכיחא שכרות במנחה, נמצא שממ"נ יש להקל, אם הולכים בתר דינא דגמרא ואם הולכים בתר המציאות ההוה. ואפשר שגם יש קשר בין הדברים, כי בזמן הגמרא שהשכרות היתה מצויה, היא היא הסיבה לכך שהקדימו להתפלל בכל יום מנחה (ער"ן), משא"כ עתה שאין שכרות כל כך, אוכלים מקודם ואח"כ מתפללים – וכיון שכן שפיר דמי לשאת כפים במנחה של תענית, גם אם בכל השנה מתפללים באותה שעה, כי בעצם אין חשש שכרות, אלא שמה שאסרו חכמים אין לנו כח להתיר אבל בתענית כיון שמעיקרא לא נאסר באופן שאין חשש שכרות דכל השנה, מותר [ומצינו כסברא זו בכמה מקומות]. וכן המנהג הרווח). ע' בכל זה ועוד, בחזון איש (כ); שו"ת רב פעלים (ח"ד או"ה ה); שבט הלוי (ח"ח כג, ד).

בשבט הלוי שם כתב שכן משמע מסתימת הפוסקים, שרק כשמתפלל בסמוך לשקיעה נושאים כפים, והכוונה לשו"ע קכט, א, אבל בחזו"א כתב להפך שמסתימת הרמב"ם והשו"ע משמע שאין חילוק בדבר, והכוונה לסי' תקסו, ח. ומה שכתב בשבט הלוי שכן מבואר במגן אברהם (קכט, א) – לכאו' המג"א דיבר רק כשמתענים עד חצות בלבד ואח"כ מתפללים (כגון בערב ראש השנה – ע' משנ"ב), אבל בתענית גמורה אפשר שאין חילוק מתי מתפללים, וכן משמע בחזו"א שלא הביא כלל מדברי המג"א.

ומה שכתב עוד שנראה בחזו"א שנוטה להלכה שלא לישא כפים – לא ידענא מאין נראה כן, אדרבה משמע קצת שנוטה יותר לישא כפים. וכן מובא בספר חדושים ובאורים שנהגו עפ"י החזו"א ז"ל לשאת כפים בתענית ציבור אף במנחה גדולה. וכן הביא שם עדות מרבני ירושלים שהורו כן. וצ"ע.

*

'הדבר מסכים לדרך התורה שיהיו באי כח מכל חלק מחלקי הציבור כשיש בהם שינוי באיזה צד, ולא נאמר שהרוב לבדו יהיה השורר בכל, אנו רואים מדין מעמדות של הקרבנות, שמשנה שלימה שינוי שהוא מצד הדבר הפשוט ש'אין קרבנו של אדם קרב והוא אינו עומד על גביו, ועל כן תקנו מעמדות שיהיו שלוחי כל ישראל, כמו שכתב הרמב"ם (בפ"ו מהלכות כלי המקדש ה"א) – ותנן התם שיהיו אנשי המעמד מכהנים לויים וישראלים, ולא נהגו לברור מהרוב לבדו, כי דרך הישר והטוב הוא ליתן יד ושם לכל חלקי הציבור בכל דבר שבקדושה, ובכלל סדר של הנהגת הכלל.

וכן הוא בעיקר דין של מצות מינוי סנהדרין, שאמרו בספרי שמצוה שיהיו בבית דין כהנים ולויים, כדי שימצאו מכל חלקי האומה בבית דין, ומוזה אנו למדים דוגמא לממוני הקהל שכתבו הפוסקים שדינם בבית דין לעניני הציבור, שכך היא המדה הנכונה שיהיו כלולים מכל החלקים שיש בהם התייחדות מפורטת בפני עצמם' (אורח משפט חו"מ ב).

ובתורא"ש משמע שצריך שיהיו מכל שבט ושבט עומדים על הקרבן, כי כל שבט נקרא 'קהל'. וע"ע חדושים ובאורים.

דף כז

'... וחצי המשמר היה עולה מיריחו כדי שיספקו מים ומזון לאחייהם שבירושלים...'. פירוש גירסה זו, חצי מכל משמר היה עולה לירושלים מן המקומות המרוחקים והיה עומד על הקרבן, וחציו היה עולה